

بررسی شبهه طول عمر حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف براساس

ادله عقلی و نقلی

مریم احمدی^۱، نفیسه ایران پور^۲

چکیده

پژوهش حاضر درصدد پاسخ به شبهه بسیار مهم امکان طول عمر حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه الشریف براساس نگاه عقل و دین است. بسیاری از منتقدان درون دینی و برون دینی به دلیل اهمیت منجی در ادیان و فطرت بشر به چیستی و چگونگی حیات موعود مورد انتظار توجه و سؤال‌های متعددی در این باره مطرح کرده‌اند. این گونه سؤال‌ها در خاستگاه بین المللی اهمیت و ضرورت بیشتری دارد که می‌تواند هر دانش پژوهی در شیوه احتجاج و پاسخ‌دهی به این شبهات توانمندی لازم را به دست آورد. مقاله حاضر با ادله عقلی ثابت می‌کند که جهان پهنه بی‌نهایت‌ها و ممکن‌هاست. طول عمر زیاد با پیشرفت‌های بشری درمقابل به بیماری‌ها و کنترل سلامتی، امر محال عقلی یا متناقض نیست که قابل توجیه نباشد. نمونه‌های افراد با طول عمر زیاد در تاریخ بشر نیز مؤید این مطلب است. از نظر قرآن نیز آیات مربوط به داستان اصحاب کهف، یونس پیامبر علیه السلام، عزیر نبی علیه السلام و نوح نبی علیه السلام نشان‌دهنده امکان طول عمر بیشتر است. از نظر روایات، بحث قدرت و اراده الهی که محیط بر تمام کائنات است و بحث اعجاز و خرق عادت بودن حیات امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف بیشتر به چشم می‌خورد.

واژگان کلیدی: امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، پاسخ به شبهات، طول عمر، ادله

عقلی، ادله نقلی.

۱. دانش پژوه کارشناسی معارف اسلامی به زبان انگلیسی از کشور افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۲. مربی گروه مطالعات اسلامی، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۱. مقدمه

یکی از موارد مهم در گفتمان مهدویت بحث پاسخ به شبهات مطرح شده پیرامون شخصیت و زندگی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف است. حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف از جنبه‌های گوناگون مورد توجه ادیان مختلف به ویژه مسلمین بوده است. مستشرقین یا دشمنان اسلام و تشیع از هیچ تلاشی برای تحقیق و بررسی در ابعاد مختلف زندگی ایشان دریغ نکرده‌اند. بنابراین، رویکردهای مختلف درون دینی و برون دینی نسبت به آخرین ذخیره الهی و منجی و موعود نجات بشریت در طول تاریخ ایجاد شده است. این رویکردها به مرور زمان دوستانه یا عامدانه باعث پیدایش سؤالات و ابهاماتی در چپستی و چگونگی حیات این شخصیت بی نظیر شده است. هر شبهه‌ای در این رابطه نیاز به ریشه‌یابی و پاسخ‌گویی متقن و عالمانه دارد. تحقیق پیش‌رو کنکاشی برای پاسخ به یکی از سؤالات مطرح شده درباره طول عمر ایشان است. سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که چطور امکان دارد انسانی حدود هزار و چهارصد سال در غیبت زندگی کند و مسئولیت امامت و هدایت امت را عهده‌دار باشد. این سؤال هم در ذهن متفکران غیرمسلمان، هم مستشرقان و هم برخی از مسلمانان ایجاد شده است. برای پاسخ‌گویی به این سؤال از دو منبع عقل و علم بشری برای اقناع منتقدان غیرمسلمان و منبع قرآن و روایات برای اقناع منتقدان مسلمان استفاده شده است. تحقیق حاضر به روش کتابخانه‌ای و تحلیلی انجام شده است. هدف تکمیل اطلاعات، تسلط‌یابی در پاسخ به شبهات مهدویت در خاستگاه بین‌المللی و گردآوری پاسخ‌های مطرح شده توسط عالمان بزرگ شیعه در منابع پراکنده به صورت یکپارچه در ظرفیت یک مقاله تخصصی بوده است. اولین عالم شیعه که به طور جدی مسئله طول عمر امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف را مطرح کرد شیخ صدوق است. وی در کتاب کمال الدین و تمام النعمه به تفصیل در قالب زندگی معمرین درباره طول عمر حضرت بحث کرده و به پرسش‌های مخالفان طول عمر امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف پاسخ گفته است. او ده‌ها نفر از معمرین را که عمری بیش از ۱۲۰ سال داشته‌اند، نام می‌برد و شرح حال و زندگی هریک از آنها را به صورت مختصر ذکر می‌کند. (صدوق، ۱۳۸۲، ص ۵۹۱) ایشان مسئله طول عمر حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را فقط از راه تجربه تاریخی و افراد

با عمر طولانی بررسی کرده و به دیگر دلیل‌ها نپرداخته است. عالمان دیگر شیعه نیز این مسیر را طی کرده و بنابر اقتضائات مختلف در این باره اظهارنظر داشته‌اند. در کتاب‌های متقدمین نیز به این مهم توجه شده است. برخی از کتاب‌ها در این زمینه عبارتند از:

- پاسخ به شبهات مهدویت نوشته سید جعفر موسوی نسب (۱۳۹۲)؛

- موعودشناسی و پاسخ به شبهات نوشته علی اصغر رضوانی (۱۳۸۶)؛

- مبانی اعتقاد به مهدویت، راهکارها و پاسخ به شبهات از سید احمد اشکوری (۱۳۹۰)؛

- پاسخ به شبهات و هابیت در زمینه مهدویت نوشته روح‌الله خدادادی (۱۳۹۷).

در این کتاب‌ها شبهات مختلف مورد توجه قرار گرفته است حال آنکه مقاله حاضر فقط به بحث طول عمر حضرت توجه دارد.

۲. ادله عقلی

منظور از ادله عقلی، استدلال‌ها، استنتاج‌ها و تلاش‌های فکری و فلسفی انسان است که در پی پاسخ به مجهولات پیرامونش انجام می‌دهد. عقل انسان در قالب رسول باطن اگر با پیروی از قواعد منطق و درست اندیشیدن عمل کند لاجرم به تأیید حقیقت عالم که در آئینه وحی ارائه شده است، می‌رسد. «کل حکم به العقل حکم به الشرع و کل حکم به الشرع حکم به العقل؛ هرآنچه عقل حکم کند شرع هم همان را تأیید می‌کند و هرآنچه شریعت و دین حکم کند عقل هم می‌پذیرد» (سبزواری، ۱۳۷۵، ص ۱۴۵). در میان ادله عقلی از محال ذاتی نبودن طول عمر بشر، وجود موردهای مشابه تحقق یافته و مستندات علمی تأییدشده بحث می‌شود.

۲-۱. بحث طول عمر، مقوله محالی نیست که تصور آن محال عقلی محسوب شود

برناردشوا می‌گوید: «از اصول علمی مورد پذیرش همه دانشمندان بیولوژیست این است که برای عمر بشر نمی‌توان حدی تعیین کرد و حتی دیرزیستی نیز مسئله مرزناپذیری است». (مهدی‌پور، ۱۳۷۸، ص ۳۱) طولانی بودن عمر بشر مستلزم تناقض نیست که محال عقلی فرض شود. غیر از خداوند متعال، موجودات دیگری هم می‌توانند حیات پایدار داشته باشند، ولی آنچه موجب

جدا شدن ابدیت خداوند متعال از ابدی بودن دیگر موجودات می‌شود ذات هریک از این دوست که ذات یکی عین فقر و نیاز به علتی غیر از خود و ذات دیگری عین غنا و بی‌نیازی است. اگر گفته می‌شود ممکن‌الوجود هم می‌تواند ابدی باشد به این معنا نیست که ابدی بودن او استقلالی و بدون نیاز به غیر است، بلکه وابستگی و نیازمندی ممکن‌الوجود به علت، همیشه همراه او خواهد بود و ابدی بودن او وابسته به ذاتی مستقل یعنی، خداوند متعال است (صدر، ۱۳۸۵، ص ۱۸). ملاصدرا و فخر رازی، این مسئله را از نگاه برهان عقلی بررسی کرده‌اند. تقریر آنها به این صورت است که اراده مؤثر در مخلوقات، اراده واجب‌الوجود است و تا وقتی این اراده ادامه پیدا کند منع عقلی برای تداوم غرض مدنظر وجود ندارد. بنابراین، طول عمر بشر تا وقتی مورد اراده واجب‌الوجود باشد، می‌تواند دائمی برقرار شود (فخر رازی، ۱۳۷۹، ذیل آیه ۲۵۹ سوره بقره). یکی دیگر از ادله‌های عقلی، نظر آیت‌الله جوادی آملی است. ایشان می‌فرماید: «انسان دارای جسم و نفس است. جسم آدمی در تدبیر و سلطه نفس اوست. اگر نفس به حدی قوی باشد که نه تنها تسلط کامل بر جسم داشته باشد این نفس می‌تواند در ظرف و جسم خود تأثیر کند و با اذن الهی تا آنجا که اراده کند این جسم را با خود همراه کند و بقای حیات خود را با آن هماهنگ کند» (قادری، ۱۳۹۶، ص ۲۵۹).

پیشرفت‌های علمی بشر و کشف راه‌های غلبه بر بیماری‌ها، مداوای امراض و پیشگیری از وقوع مشکلات نویددهنده این مسئله است که طول عمر انسان‌ها عددی خاص و ازپیش تعیین شده نیست، بلکه تابع عوامل شخصی و محیطی متنوعی است. پروفیسور اتینگر می‌گوید: «به نظر من با پیشرفت تکنیک‌ها و کاری که ما شروع کرده‌ایم بشر قرن بیست و یکم خواهد توانست هزاران سال عمر کند» (شرقی، ۱۳۹۸، ص ۱۴۷). سفرهای علمی-تحقیقاتی بشر به سیارات دیگر و کشف قوانین نسبیت انیشتین پیرامون سال و زمان، تمام مفروضات بشر نسبت به حیات انسان را مختل کرد. گذشت زمان در خارج از کره زمین متفاوت از اتمسفر زمین است. این بی‌انتهایی زمان در قانون کائنات تأییدکننده این است که اگر امری از نظر فکر ساختارمند و محدود انسان بعید یا محال به نظر می‌رسد امکان تحقق در شرایط گسترده‌تر را خواهد داشت

(علیزاده، ۱۳۹۶، ص ۲۲). یکی از عوامل تغییرات انسانی بر روی طول عمر، تقویت ژن‌های سلامت‌زا و حذف ژن‌های بیماری‌زاست. تحقیقات جدید ژن‌درمانی بشر که نوید غلبه بر پیری و مرگ سلول‌ها را به همراه دارد نیز توانسته طول عمر بیشتر از حد معمول بشر را شدنی کند (شرقی، ۱۳۹۸، ص ۱۵۰).

یکی از ادله‌های معروف متکلمین این است که بهترین دلیل برای احتمال وقوع چیزی وجود موارد مشابه است. تجربه تاریخی بشر نشان می‌دهد که معمرین یا انسان‌های با طول عمر زیاد وجود داشته‌اند. خواسته قلبی و فطری بشر برای داشتن عمر جاوید نیز باعث شده است که برخی از انسان‌ها به دنبال کشف راهی برای داشتن زندگی ابدی و عمر جاویدان باشند. در این میان نام پادشاهان و افراد قدرتمند بیشتر به چشم می‌خورد که تمایل به زندگی جاودانه داشته‌اند و تلاش‌های بسیاری هم برای تحقق این هدف انجام داده‌اند. از افرادی که در طول تاریخ عمر زیادی داشتند، می‌توان به نمونه‌های ذیل اشاره کرد: فیروازای، یکی از پادشاهان ۵۳۷ سال، ابوهبل، قس، اسقم هرکدام ۶۷۰ سال، مصرایم نوه نوح علیه السلام، ملک نوه ادريس هرکدام ۷۰۰ سال، ضحاک ۱۲۰۰ سال، مهرکان ۲۵۰۰ سال، عاد و لقمان هرکدام ۳۵۰۰ سال عمر کرده‌اند. (وودرف، ۱۳۸۰، ص ۴۸)

برخی از افرادی که عمر طولانی داشته‌اند عبارتند از: حضرت ابراهیم خلیل علیه السلام ۲۰۰ سال و بنابر قولی ۱۷۵ سال، صفی بن ریح ۲۷۰ سال، عمر بن جمه دوسی ۴۰۰ سال، لقمان بن عاد ۵۰۰ سال، سالم بن نوح ۶۰۰ سال، حضرت هود علیه السلام ۶۷۰ سال، آدم علیه السلام ۹۳۰ سال، حوا همسر آدم علیه السلام ۹۳۱ سال، بخت‌النصر ۱۵۰۷ سال، حضرت نوح علیه السلام ۲۵۰۰ سال و لقمان حکیم ۴۰۰۰ سال. (محمدي مقدم، ۱۳۹۴، ص ۳۴۷) تلاش برای دستیابی به جاودانگی و معکوس کردن پیری، حوزه‌ای از علم است که بسیاری از ثروتمندترین کارآفرینان فناوری جهان از جمله: لری پیج، بنیان‌گذار گوگل که به تأسیس شرکت کالیکو کمک کرد و پیترویل، بنیان‌گذار پی‌پل را که در یونیتی تکنولوژی سرمایه‌گذاری کرده، به خود جذب کرده است. (وودرف، ۱۳۸۰، ص ۱۲۰)

بی‌نهایت بودن تکوینی عالم در حوزه‌های مختلف خلقت بیان‌کننده این است که محدودیت در نظام آفرینش برای ممکنات معنایی ندارد. نظام اعداد ریاضی، قوانین عام و خاص نسبیت زمان و فضا، ناشناخته بودن پهنه خلقت آسمان‌ها و عوالم دیگر، گستره بیکران جهان مردگان و زندگان، توالی بی‌شمار خلقت، هرکدام دید انسان را نسبت به بی‌نهایت بودن وجود خداوند متعال و دامنه خلقتش تغییر می‌دهد. همچنین وجود سیارات، منظومه‌ها و کهکشان‌های مختلف که هرچه بشر با دستگاه‌های پیشرفته تحقیق و مطالعه می‌کند بیشتر متوجه می‌شود که چقدر فضا بی‌نهایت است و چقدر چیزهای ناشناخته‌ای وجود دارد نیز مؤید این مطلب است. دانشمندان اکنون بعید می‌دانند که جهان پایان داشته باشد؛ یعنی منطقه‌ای که در آن کهکشان‌ها متوقف می‌شوند یا جایی که مانعی وجود داشته باشد تا انتهای فضا را مشخص کند، نیست. اعدادی مثل عدد پی در ریاضی که بی‌نهایت زیرمجموعه دارند و هر روز دانشمندان به جنبه‌های جدیدی از این اعداد پی می‌برند نیز از این نمونه است. (علیزاده، ۱۳۹۶، ص ۲۸) با این اوصاف، دیگر طول عمر یک انسان کامل که مسئولیت و رسالت بی‌نظیر منجی بودن را دارد بعید و محال نیست.

۳. ادله نقلی

منظور از ادله نقلی، شواهد و مدارکی است که در قرآن و روایات پیامبر ﷺ و ائمه معصومین  یافت می‌شود. قرآن و سنت دو منبع تشریع در مذهب شیعه است. آیات بسیاری در قرآن از عمر طولانی صحبت کرده‌اند. قرآن در مورد حضرت نوح  می‌فرماید: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا؛ به راستی ما نوح  را به سوی قومش فرستادیم. پس ۹۵۰ سال در میان آنها درنگ نمود» (عنکبوت: ۱۴). آیه ۱۴۳ و ۱۴۴ سوره صافات نه تنها از عمر طولانی، بلکه از عمر جاویدان خبر می‌دهد. این آیه درباره حضرت یونس  است که می‌فرماید: «فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمٍ يُبْعَثُونَ؛ اگر او در شکم ماهی تسبیح نمی‌گفت تا روز رستاخیز در شکم ماهی می‌ماند».

درباره شهیدان در قرآن آمده است: «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْزُقُونَ؛ البته نپندارید که شهیدان راه خدا مرده‌اند، بلکه زنده‌اند (به حیات ابدی و) در نزد خدا متنعم خواهند بود». (آل عمران، ۱۶۹) انسان موجودی جاوید و ابدی است و حتی با مردن نابود نمی‌شود، بلکه از این دنیای فانی به دیار باقی می‌رود و نزد پروردگار خود روزی می‌خورد، پس بحث طول عمر زیاد انسان در چنین تعریفی از انسان، بعید و غیرممکن نیست. کلمه: «خالدون» به معنای حیات ابدی داشتن در قرآن زیاد به کار رفته است. برای کسانی که در جهنم خالد می‌مانند: «وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ التُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ؛ و آنان که راه کفر گزیدند یار ایشان شیاطین و دیوهایند که آنها را از عالم نور به تاریکی‌های گمراهی درافکنند. این گروه اهل دوزخند و در آن همیشه خواهند بود» (بقره: ۲۵۷). همچنین برای کسانی که در بهشت جاویدان تا ابد زندگی می‌کنند: «وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ؛ و مزده ده کسانی را که ایمان آوردند و نیکوکاری پیشه کردند که جایگاه آنان باغ‌هایی است که نهرها در آن جاری است و چون از میوه‌های گوناگون آن بهره‌مند شوند، گویند: این مانند همان میوه‌هایی است که پیش از این در دنیا ما را نصیب بود و از نعمت‌هایی مانند یکدیگر بر آنان آورد و آنها را در آن جایگاه‌های خوش، جفت‌هایی پاک و پاکیزه است و در آن بهشت، جاوید خواهند زیست» (بقره: ۲۵).

درباره داستان حضرت عزیر نبی یا اصحاب کهف در قرآن آمده است که خواب طولانی که زیرمجموعه عمر طولانی است شدنی جلوه کرده است. نکته مهم در این آیات، قدرت بی‌نهایت خداوند به تحقق آنچه اراده کند، است: «أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى جَمْرِكَ وَلَجَعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى

كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ؛ یا به مانند آن کس (عزیر) که به دهکده ای گذر کرد که خراب و ویران شده بود، گفت: (به حیرتم که) خدا چگونه باز این مردگان را زنده خواهد کرد، پس خداوند او را صدسال می راند، سپس زنده کرد و برانگیخت و بدو فرمود که چند مدت درنگ نمودی. جواب داد: یک روز یا پاره ای از یک روز درنگ نمودم. خداوند فرمود (نه چنین است)، بلکه صدسال است که به خواب مرگ افتاده ای، نظر در طعام و شراب خود بنما که هنوز تغییر ننموده و الاغ خود را بنگر (که اکنون زنده اش کنیم تا احوال بر تو معلوم شود) و تا تو را حجت و نشانه ای برای خلق قرار دهیم (که امر بعثت را انکار نکنند) و بنگر در استخوان های آن که چگونه درهمش پیوسته و گوشت بر آن پوشانیم. چون این کار بر او روشن گردید، گفت: به یقین می دانم که خدا بر هر چیز قادر است» (بقره: ۲۵۹).

درباره اصحاب کهف خدا می فرماید: «وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا؛ و آنها در کهف کوه سیصد سال، نه سال هم افزون درنگ کردند». (کهف: ۲۵) درباره حضرت عیسی عَلَيْهِ السَّلَام در قرآن آمده است: «وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا؛ و هم از این رو که گفتند: ما مسیح، عیسی بن مریم عَلَيْهَا السَّلَام، رسول خدا را کشتیم در صورتی که او را نه کشتند و نه به دار کشیدند، بلکه امر بر آنها مشتبه شد و همانا آنان که درباره او عقاید مختلف اظهار داشتند از روی شک و تردید سخنی گفتند و عالم به او نبودند جز آنکه از بی گمان خود می رفتند و به طور یقین مسیح را نکشتند» (نساء: ۱۵۷). مرحوم محدث نوری ذیل این آیه می گوید: «نظر مشهور میان دانشمندان عامه و خاصه این است که عیسی عَلَيْهِ السَّلَام در آسمان باقی و زنده است به همان حیاتی که در زمین داشته است. زنده به آسمان بالا رفت و شربت مرگ را نچشید و نخواهد چشید تا آنکه در آخرالزمان فرود آید و پشت سر مهدی عَجَلُ اللَّهِ تَعَالَى نماز گزارد» (۱۳۷۸، ص ۶۳۷).

روایاتی از معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَام در مورد طولانی بودن عمر امام زمان عَجَلُ اللَّهِ تَعَالَى موجود است. امام سجاد عَلَيْهِ السَّلَام می فرماید: «سنت هایی از انبیای گذشته در قائم به یادگار مانده است. از آدم و

نوح عليه السلام طول عمر، از ابراهیم عليه السلام تولد پنهانی، از عیسی عليه السلام غیبت». (مجلسی، ۱۴۰۳، ۵۱/۲۱۷)
 امام صادق عليه السلام فرمود: «خداى تعالى عمر بنده صالح خود، خضر را طولانى نکرد جز برای اینکه
 دلیلى بر طول عمر قائم عليه السلام فرجه الشریف باشد. و از این رهگذر بهانه دشمنان را خنثی و حجت ایشان را
 قطع کند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۵۱/۲۲۲).

۴. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر درصدد اثبات امکان طول عمر امام زمان عليه السلام از منظر عقل و وحی است. طول
 عمر انسان نه محال عقلی است، نه بی‌سابقه بوده است و نه در آیات و روایات منعی از آن در
 دسترس است. از نظر برهان‌های عقلی ناظر به پیشرفت‌های بشر در عرصه‌های مختلف و تأیید
 قدرت و اراده مطلق خداوند که محیط بر تمام کائنات و آفرینش است (اعم از خلقت بی‌نهایت
 عوالم دیگر، کهکشان‌ها، اعداد، زمان و...) می‌توان اثبات کرد که امام زمان عليه السلام که دارای
 رسالت خطیر منجی و مصلح موعود بشریت هستند، ممکن چه بسا ضروری است که صاحب
 طول عمر زیاد باشند. همچنین در آیات و روایت دین مبین اسلام نیز نمونه‌های زیادی مبنی بر
 طول عمر انسان و جاودانگی او در صورتی که خداوند اراده نماید وجود دارد. نمونه‌های تاریخی
 در جغرافیای وسیع زیست بومی بشر نیز خود دلیل بر شدنی بودن این امر است.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۸۸). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر. تهران: مرکز طبع و نشر قرآن.
۱. سبزواری، عبدالاعلی (۱۳۷۵). تهذیب الاصول. نجف: مؤسسه المنار و دار الاسلامیه.
۲. شرقی، هوشنگ (۱۳۹۸). زمانی برای اندیشیدن. نشریه دانشمند، سال ششم، شماره ششم، ص ۱۴۷.
۳. صدر، محمدباقر (۱۳۸۵). جست‌وجو پیرامون امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف. تهران: انتشارات نیا.
۴. صدوق، محمد بن علی بن الحسین (۱۳۸۲). کمال الدین و تمام النعمه. مترجم: پهلوان، منصور. قم: مسجد مقدس جمکران.
۵. طبرسی نوری، حسین (۱۳۷۸). نجم الثاقب: مشتمل بر احوال امام غائب حضرت بقیه الله صاحب العصر و الزمان عجل الله تعالی فرجه الشریف. قم: انتشارات مسجد جمکران.
۶. فخر رازی، محمد بن عمر (۱۳۷۹). تفسیر کبیر مفاتیح الغیب. تهران: نشر اساطیر.
۷. قادری، سید رضی (۱۳۹۶). ادله عقلی-فلسفی بر طول عمر امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف. نشریه تخصصی کلام اسلامی، شماره ۵۹، ص ۲۵۹.
۸. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳). بحار الانوار. بیروت: انتشارات دار الاحیاء.
۹. محمدی مقدم، قربان علی (۱۳۹۴). آخرین امید. مشهد: انتشارات راز توکل.
۱۰. مهدی پور، علی اکبر (۱۳۷۸). راز طول عمر امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف. تهران: طاووس بهشت.
۱۱. وودرف، دایانا، اس (۱۳۸۰). چگونه می توان ۱۰۰ سال زندگی کرد. مترجم: مهرادپی، لیلا. تهران: حسام.

